

La inscripció del segle x de Sant Feliu de la Garriga, Viladamat, recuperada

Joaquim Tremoleda^a, Daniel Punseti^b, Antoni Cobos^{c*}

^a Doctor en Arqueologia, Museu d'Arqueologia de Catalunya – Empúries

^b Camí de Ronda®

^c Professor de Llatí. Institut Alexandre Deulofeu, Figueres

RESUM

S'ha trobat una inscripció romànica, datada de l'any 943, procedent de Sant Feliu de la Garriga, al municipi de Viladamat (Alt Empordà), que es considerava perduda. Tot i això, se'n coneixia l'existència per les cites d'antics cronistes i compiladors, especialment de Jeroni Pujades. Aquestes cites, que en certificaven l'existència, no aportaven el contingut i la transcripció completa del seu text. La troballa permet esvair tots els dubtes i especulacions que havien sorgit fins ara.

La importància d'aquesta inscripció és que aporta nova llum sobre la primera ocupació religiosa empordanesa d'època carolíngia en un lloc molt proper a Empúries, on es conserva encara avui a la façana de l'església de Sant Martí, el seu paral·lel més proper.

Paraules clau: Marbre, inscripció, epigrafia, religió, comtat carolíngi.

The 10th-century inscription of Sant Feliu de la Garriga (Viladamat, Catalonia) recovered

ABSTRACT

An until now considered lost Romanesque inscription has been found, proceeding from Sant Feliu de la Garriga (Viladamat, Alt Empordà) and dated from 943. However, its existence had been known from quotes of historic chroniclers and compilers, especially Jeroni Pujades. These quotes, which certified its existence, did not provide the content and complete transcription of its text. The finding dispels all the doubts and speculations that had arisen until now. The importance of this inscription is that it sheds new light on the first religious occupation in the Empordà during the Carolingian era, very close to Empúries, where its closest parallel is still preserved today on the facade of the church of Sant Martí.

Keywords: Marble, inscription, epigraphy, religion, Carolingian county.

---

* Correspondència: Joaquim Tremoleda - Daniel Punseti - Antoni Cobos
E-mail: qtremoleda@gmail.com - dani@camideronda.com - antonicobosfajardo@gmail.com

Recepció: 20/07/2022 • Acceptació: 30/09/2022

DOI: 10.34810/20.8010.01.301

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos (AIEE), Figueres, vol. 53 (2022), pàg. 27-43

INTRODUCCIÓ

En el volum de l'any passat dels *Annals* es va publicar un interessant article dels doctors Josep Maria Nolla i Josep Casas titulat: "El 'dossier' Àtala i l'ocupació carolíngia de les terres empordaneses" (Nolla, Casas 2021, 195-214). En aquest treball es fa una revisió d'un tema que no és nou, sinó que es reprèn la qüestió de les activitats de reconstrucció i de refundació que va desenvolupar l'abat Àtala en diversos cenobis empordanesos a finals del segle VIII. Els autors defensen la teoria, expressada anteriorment per Joan Badia (1989, 38-42) que les accions de l'abat s'haurien produït en un territori controlat pel poder franc i que, per tant, ja hauria estat alliberat del control àrab en unes dates anteriors a les que hom havia suposat.

La intenció d'aquest article no és qüestionar o tornar a repetir el que es diu en el treball citat anteriorment, sinó aportar precisions a partir de la troballa de la peça amb la inscripció de Sant Feliu de la Garriga que, com dèiem, s'havia considerat perduda.

SITUACIÓ I CONTEXT HISTÒRIC DEL MONUMENT

El conjunt format per l'església i el castell de Sant Feliu de la Garriga es troba a un parell de quilòmetres al sud-oest del nucli de Viladamat, en el vessant nord del puig Segalar. Aquest, tot i la seva poca elevació, 175 m, és el punt de confluència dels actuals municipis d'Albons, Garrigoles, la Tallada d'Empordà i Viladamat i s'erigeix com la talaia que domina la plana litoral i els turons i valls interiors, assenyalant la divisòria d'aigües entre el Fluvià i el Ter (Casas, Balateu, Soler 2005, 9). El control visual des d'aquest punt és espectacular, fins a la costa del golf de Roses i també la ciutat d'Empúries (Fig. 1).

L'antiguitat d'aquest lloc està certificada per la presència de fragments ceràmics romans i, a l'exterior, restes d'un paviment d'*opus signinum*, que fan pensar en una llarga ocupació, documentada a partir de les darreres intervencions arqueològiques (Agustí 2010, 451-454).

En el camí que mena a Sant Feliu de la Garriga els anys 2009 i 2010 es van dur a terme diverses excavacions. Per una banda, van afectar la part nord de la necròpolis altimperial de la Vinya del Fuster, vinculada amb la vil·la romana de Tolegassos, però més enllà van aparèixer diverses restes d'un establiment rural d'època visigoda, dels segles VI i VII, que consistien en forats de pal, sitges, cabanes semisoterrades amb llar interior i escombreres, entre d'altres, que haurien format part d'un assentament rural. Els materials recuperats són característics d'aquesta cronologia i estan formats per ceràmica TS Africana D, àmfors africanes, àmfors orientals, ceràmica comuna de l'Eivissa bizantina, ceràmiques locals reduïdes, vidres, molts objectes de ferro i algun de bronze (Grau, Freixa, Ibáñez 2012; 351-356; Nolla *et al.* 2016, 352).

Figura 1. Fotografia aèria amb el conjunt històric de Sant Feliu de la Garriga, en primer terme, i el mar a l'horitzó, on es retallen el turó d'Empúries i punta Montgó.

Foto: Daniel Punseti.

L'església romànica està situada al sud del castell, que fou reconstruït en el segle XVII i dotat de defenses amb merlets i garites angulars als quatre cantons. La comunicació des d'aquest indret es feia a través dels vells camins ramaders i el d'Empúries a Besalú, que passava per Garrigoles, Vilopriu i Orriols. L'església és d'una sola nau, de gran amplada, amb transepte i coberta amb volta de canó, reforçada amb dos arcs torals de mig punt sobre pilars rectangulars adossats. L'any 2010 es va dur a terme una campanya d'excavació al sol de la nau, que encara

avui és visible (Fig. 2) i que va servir per identificar vint enterraments i una trentena de sitges que es daten des d'època tardoantiga a altmedieval, amb presència de ceràmiques espatulades i esgrafiades, que continuen més enllà dels límits nord i sud, però encara queden per explorar els de l'est i de l'oest. També sembla que es va usar com a cementiri en època altmedieval, amb set inhumacions de diverses tipologies, especialment amb coberta de lloses de pissarra, en cista i en fossa simple (Agustí 2010, 451-454; Nolla *et al.* 2016, 352-353). L'absis és cobert amb volta de quart d'esfera i un arc triomfal similar als arcs torals. El transsepte, de volta de canó transversal i més elevada, genera un àmbit diferenciat entre la nau i l'absis. A la paret meridional del transsepte s'obre una porta que permet accedir a la robusta torre campanar. La portalada és una reforma del segle XII, de tres arcs en degradació sense decorar. L'absis exterior conserva els arquets cecs i les bandes llombardes, mentre que per l'interior hi ha un seguit de set arquets cecs, sostinguts per pilastres adossades acabades amb capitells molt simples, que ocupen tota la part baixa fins a l'arc triomfal. L'arc central és més alt per permetre existència d'una finestra. L'obra bàsica es pot considerar de primera meitat del segle XI (Badia 1981, 407-409; 1990, 897-900).

Aquesta descripció ens interessa perquè permetrà entendre on es trobava, segons les fonts, la làpida abans de ser perduda. L'existència d'una làpida a l'església de Sant Feliu de la Garriga va ser ratificada pel cronista Jeroni Pujades en la seva obra publicada a principis del segle XVIII i comenta que quan la veu es conserva en la paret de l'església, darrere la sagristia (Pujades 1831, 75-76). Hem de tenir en compte que la planta baixa del campanar, recordem-ho, es comunicava amb una porta a través del transsepte, havia fet la funció de sagristia (Badia 1990, 896). Per tant, la làpida devia estar situada en un encaix que hi ha al damunt del darrer arc interior de l'absis que toca amb el campanar o, menys probablement, en l'obertura que es va practicar modernament al lloc on hi hauria la paret per sota d'aquets darrer arc cec (Fig. 2).

El dossier Àtala, que hem esmentat anteriorment, és interessant perquè ofereix informació sobre alguns aspectes referents a la zona de l'Alt Empordà durant l'època carolíngia, en concret entre els anys que van entre l'expedició de Saragossa, el 778, i el lliurament dels habitants de la ciutat de Girona a les tropes franques, l'any 785.

El context històric d'aquesta inscripció ens ve donat per una documentació massa escassa, però que aporta certa llum en el context que comentem. El document principal és atribuït a Carlemany.¹ S'ha considerat un text apòcrif i es tractaria d'una

---

1. Aquest document va ser publicat per Mulhbacher l'any 1906, núm. 305, 458-460 i que Nolla i Casas han tingut la deferència de reeditar (Nolla, Casas 2021, apèndix 1, 214). La data de l'any 743 que ens ha estat transmesa en aquest document és òbviament errònia, ja que Carlemany només feia un any que havia nascut. Els autors proposen que l'any correcte sigui el 793, data més adient al context del qual parlem.

Figura 2. Interior de Sant Feliu de la Garriga, Viladamat, Alt Empordà.
Foto: Magda Planelles, Creative Commons.

descripció feta molt més tard dels fets que s'hi expliquen, però, tanmateix, uns fets històrics que farien servir la documentació que estava guardada al monestir de Rasés. S'hi explica que l'abat Àtala, acompanyat d'un jove Albogard, que esdevindria més endavant arquebisbe de Lió, juntament amb altres monjos, esclaus i lliberts propis, haurien abandonat el seu monestir originari, que es trobava en terres d'al-Àndalus, per establir-se en el territori empordanès,² on haurien rehabilitat antigues esglésies, fundades d'antic, que havien estat destruïdes pels pagans. El document fa referència a les cel·les de Santa Maria de *Magregesum*, Sant Esteve, Sant Fruitós, Sant Pere i la Garriga. Més endavant, es va desplaçar vers

---

2. Es tracta bàsicament d'un territori que posteriorment formarà part del comtat de Peralada.

el nord, a Rasés, on hauria fundat el cenobi dedicat a Sant Policarp (Badia 1989, 51-54; Nolla, Casas 2021, 196-198).³

A part d'aquests establiments, se'n coneixen d'altres que no se citen en el document de Carlemany, però que apareixen en diversos documents que fan referència als nombrosos plets que es van produir entre Sant Policarp i Sant Esteve de Banyoles pel control i la propietat d'aquestes esglésies entre els anys 879 i 949.⁴ Les cel·les que apareixen en aquesta documentació, però que devien ser establiments originàriament restaurats per Àtala, són Sant Joan Sescloses, a Vilanova de la Muga, i Sant Cebrià de Penida, a la vall Trencada de Roses (Nolla *et al.* 2016, 353; Nolla, Casas 2021, 198).

LA INSCRIPCIÓ CAROLÍNGIA DE SANT FELIU DE LA GARRIGA

Sant Feliu de la Garriga, a Viladamat, ho acabem de veure, de les cel·les esmentades és la que es troba més al sud, ja en el comtat d'Empúries. L'advocació al màrtir Feliu és una de les més antigues del país i va ser l'antiga parroquial de Viladamat, que s'hi comunicava per un camí molt antic.

Fins ara, les úniques pistes sobre l'existència en aquest lloc d'una làpida de marbre eren els testimonis de dues persones, tot i que cap d'elles en donen la transcripció del text.⁵ De fet, les referències eren prou disperses per pensar que hi havia hagut dues inscripcions, tot i que l'anàlisi de Badia determinava que es tractava de la mateixa, que devia estar encastada en el mur sud de l'absis, tal com hem descrit anteriorment (Badia 1990, 895-896). Per una banda, la va veure i en fa referència Bernat Josep Llobet, notari de Castelló i arxiver dels comtes, en un manuscrit inèdit que data de la segona meitat del segle XVII, que és a l'arxiu dels ducs de Medinaceli, amb còpia a l'arxiu del palau de Peralada. Segons aquest, a la làpida es diu que els sarraïns havien ocupat aquest territori i que els habitants havien hagut de fugir al Rosselló, des d'on tornaren comandats pel comte Gausbert, que va foragitar els invasors i

---

3. Hi ha acord generalitzat en situar els llocs que se citen al document: *Magregesum* s'hauria de cercar a Roses, a prop de Montjoï; Sant Esteve, a la Selva de Mar; Sant Fruitós, a la vall de Santa Creu; Sant Pere faria referència al lloc on es fundarà posteriorment el gran monestir de Sant Pere de Rodes –als nivells inferiors dels quals s'han documentat restes antigues–; finalment, la Garriga es trobaria a Viladamat, a l'antic nucli de Sant Feliu. Tots els primers es trobem agrupats en un espai molt reduït entorn del cap de Creus, excepte Sant Feliu que se situa més al sud, en el que serà territori del comtat d'Empúries (vegeu el mapa a Nolla, Casas 2021, Figura 1).

4. El text d'un d'aquests judicis, celebrat a Castelló d'Empúries l'any 880, el trobareu publicat –amb text original llatí i traducció de Jordi Bolós–, al treball de Joan Badia (1989, 52-53). El document reproduïx la sentència favorable a Ansemund, abat del monestir de Sant Esteve de Banyoles, en presència del comte Delà i del bisbe de Girona Teutari, per tal que aquest monestir pogués obtenir la possessió de les cel·les que tenia al comtat de Peralada.

5. Una font a tenir sempre en compte com és Pere de Marca, l'única referència que hem trobat respecte a Sant Feliu de la Garriga és aquesta, de data més tardana: *Et insuper ego paedicta Guisla dono in praedicto comitatu de Impuritano alodium quod est infra terminos parrochiae Sancti Felicis de Garriga apud villam Amati.* (Marca, 1688, col. 1119).

hauria restituit les terres als seus propietaris (Badia 1990, 895). Sembla que la intenció clara de Llobet era fer un panegíric de la família comtal i aprofita el text de la làpida per lloar la pacificació del país gràcies a la intervenció del comte Gausbert.⁶

Per altra banda, en el primer terç del segle XVII el cronista Jeroni Pujades, per tant anterior a la font abans esmentada, també s'hi refereix i aquest, més interessat en les vicissituds del monument, parla de dues reedificacions realitzades per un tal Durand, que és qui se cita a la inscripció. Ni un ni l'altre en donen la transcripció textual, però aquest darrer en fa un resum que permet saber quin seria el seu contingut.

Pujades explica que es tractava de l'epitafi d'un tal Durand, que havia reconstruït el temple en ruïnes amb la desgràcia que poc després fou tornat a destruir i refet de nou l'any 943, tal com suposadament constava en el text epigràfic (1831, tom VII, llibre 13, 75-76).⁷ No hi ha dubte que Pujades va veure el document que es considerava perdut, tot i que no hi cap raó per la qual calgui suposar dues reconstruccions, com veurem tot seguit en el text de la inscripció. També és evident que el començament és idèntic al de Sant Martí d'Empúries de l'any 926, per part del comte Gausbert, conservada encastada a la façana de l'actual església, que li hauria servit de model. Pujades relaciona les dues reconstruccions amb enfrontaments amb els àrabs, però només la darrera reforma s'hi pot relacionar. Coneixem, pel relat del cronista cordovès Ibn Hayyan, que es va produir un cop de mà que l'armada califal contra Empúries l'any 935 i que afectà el seu port i el *suburbium* immediat (Balanyà 1981, 130-134; Bramon, Lluch 2002, 59-70; Nolla, Tremoleda (ed.) 2015, 42-44).

6. La referència citada per Badia no l'hem pogut localitzar a la Biblioteca de Peralada, on sí que hem consultat el llibre editat (Llobet 1665, 26v) i allà no es fa esment de la inscripció de Sant Feliu, només de la del comte Gausbert d'Empúries. En canvi, sí que hi ha una cita indirecta de Sebastián Aguilar, que cita Llobet: "A estos sucesos suscintamente hacía referencia una inscripción litográfica que á últimos del siglo XVII existía á las espaldas de la Iglesia de San Félix de la Garriga, según Bernardo José Llobet, y más especialmente se consigna en una dotación que el conde Gausfredo hizo al monasterio de Santa María de Rosas, donde dice que en tiempo del rey Carlos (el Simple) los moros conquistaron toda aquella comarca ó tierra, y los cristianos se retiraron todos á la otra parte de los montes (el Rosellón) y que con ellos volvieron también sus padres sobre los moros y se la quitaron, lo que debió acontecer á principios del siglo X, pues así parece desprenderse de cierta información hecha por Gausberto en el año 916."

7. "Estando pues por el suelo aquella iglesia y sacra aula de Dios, movióle el corazón su divina Magestat al devoto y pío varón llamado Durando porque a su costa reedificase aquel templo caído: hizolo así el devoto varón hasta dejar la obra perfeccionada y acabada del todo, pero tuvo tal desgracia, que poco tiempo después, el algunas correrías que debieron de hacer los enemigos del Santo nombre de Cristo, la echaron al suelo; y aunque estuvo así por algunos años, como la devoción de Durando estaba arraigada en su pío y devoto pecho, determinó volverla a edificar y poner en él su sepulcro. Todo lo que digo de esta última redificación fue en el año del Señor de 943, en la indición primera, y en memoria de esto algún amigo del dicho Durando compuso unos versos semejantes en algo a los que allá estén en la lápida de la iglesia de Empurias, esculpida en un mármol que fue verso de su sepulcro y se conserva hoy en la pared de la iglesia, tras la sacristía, los cuales dicen de esta manera:

Aula iacebat hic etc. (Nota marginal: Ponlos como están en el original).

Déjolos de romanzar, pues quedan declarados con la relación de la historia, y por no quitarles cosa de la energía y fuerza de sus palabras" (Pujades 1831, 75-76).

S'ha donat per suposada que fou una ràtzia sarraïna la que va afectar i reduir a ruïna tant la capital emporitana com les esglésies de l'entorn, entre elles la de Sant Feliu de la Garriga. Si analitzem atentament les dates, però, podem veure que mentre que la data d'aquesta important incursió musulmana podia haver afectat Sant Feliu, la de la làpida de Sant Martí d'Empúries, sens dubte, és anterior. D'incursions sarraïnes n'hi ha d'anteriors, per exemple el 798; un segon atac s'hauria produït amb l'emir Abdl Rahman II (822-852), però totes dues queden massa allunyades de les dates referides a les dues inscripcions, com també ho és la dels normands del 859. Sembla, en canvi, que encaixarien millor les dates de la invasió hongaresa, entre el 915 i el 926, que travessaren les terres del sud de la Gàl·lia i entraren a l'Empordà, desbastant la capital. Tampoc no seria un problema la denominació d'hordes paganes a aquestes invasions, ja que igual que els sarraïns, els hongaresos també són definits d'aquesta manera (Almagro 1951, 131-137; Balanyà 1981, 129; Corominas, Marquès 1970, 27-28).⁸

En la documentació d'aquesta època i en relació amb els comtats d'Empúries i Peralada (Nolla, Casas 2021, 204), surt esmentat un tal Durand que va fer una venda a Castelló l'any 931 (Sobrequés *et al.* 2003, doc. núm. 224, 215). Més endavant, l'any 959, s'identifica un altre Durand, prevere, que fou present i va signar en un judici celebrat a Empúries (Sobrequés *et al.* 2003, doc. núm. 335, 303-305). No sabem si es tracta del mateix personatge, ni si corresponen amb el Durand de la inscripció. En tot cas, sembla un nom prou corrent en època medieval, com demostra la tomba molt més tardana de Sant Joan de Bellcaire (Cobos, Tremoleda, Vega, 2010, 158-159; 2013, 14-16).

Les circumstàncies de la troballa, que va realitzar un de nosaltres (Daniel Punseti), tenen el seu punt d'interès per conèixer de primera mà el circuit que va seguir la peça fins a ser detectada i identificada. Ho deixarem per una altra ocasió, ara interessa només saber que la inscripció existeix i el contingut del seu text.

El suport epigràfic

La pedra que serveix de suport de la inscripció és un fragment de marbre, que si mirem el seu revers s'endevinen unes restes del que hauria estat un baix relleu escultòric (Fig. 3), de manera que la cara que fou esculpida havia esta antigament el revers d'una peça esculpida. Per les dimensions i les seves característiques pensem, a més, que es tracta del fragment d'un frontal de sarcòfag que fou aprofitat com a suport de la inscripció.⁹

---

8. Aquests darrers autors s'estenen quan parlen de la incursió dels hongaresos a la diòcesi de Girona. Parla de la devastació que van provocar en les esglésies gironines i en particular al monestir de Sant Esteve de Banyoles. Entre aquestes, cita les de Sant Martí d'Empúries i de Sant Feliu de la Garriga.

9. Aquests aprofitaments són força habituals i es reaprofitaven relleus decoratius o frontals de sarcòfag, tal com es documenta en l'exemple proper de Sant Joan Sescloses (Badia 1981, 455-456 i 460; Nolla, Casas 2021, fig. 4).

Figura 3. Fotografies de l'anvers i el revers del fragment d'inscripció, amb escala gràfica.
Fotos: D. Ponseti, tractament gràfic: Joaquim Tremoleda.

És realment difícil de veure-hi quina mena de baix relleu hauria ocupat la part decorada per dues raons: per l'intens repicat que va rebre, amb la intenció d'allisar al màxim aquesta superfície i esborrar-ne l'ús primigeni –només som capaços de veure-hi diverses parts en negatiu, la més destacada és una de lineal que acaba de forma bifida–; l'altra raó és la fragmentarietat de la peça, que no arriba al mig metre de part conservada. De tota manera, si mirant el revers el girem uns 100 graus cap a la dreta, ens adonarem que l'única cara acabada, la vora, queda a la part superior. S'hi endevinen dos motius triangulars entremig dels quals hi ha un cercle, i sembla que formarien una sanefa paral·lela a la vora superior de l'antic sarcòfag, suposadament, per sota de la qual es desenvoluparia una escena que no som capaços d'interpretar.

Més enllà que aquesta inscripció reaprofiti una peça antiga de marbre, volem destacar que això marca una pauta que hem pogut observar en la majoria de peces conservades anteriors a l'any 1000. En efecte, podem citar diversos exemples propers, sempre amb un centre antic al costat, que s'acudeix a peces ja en desús que s'utilitzen per finalitats públiques, sigui com a mobiliari litúrgic o amb finalitats monumentals. I no s'aprofita un material qualsevol, sinó que es busca la pedra noble, el marbre blanc. Aquest comportament el podem assenyalar a la mateixa Empúries, el centre renovat durant la romanitat tardana de Sant Martí, nova capital del comtat carolingi, on trobem una de les ares que es conserven a l'interior de l'església també havia estat un antic relleu que fou repicat i el revers treballat com a *mensa altaris* (Nolla, Tremoleda (ed.) 2015, 141-142, fig. 141 i 142). És molt probable que la resta d'ares d'altar conservades a Sant Martí, així com la de la basílica de la Neàpolis, haguessin aprofitat marbres d'època romana (Nolla, Tremoleda (ed.) 2015, 139-141). De fet, en aquest darrer

cas es va trobar conjuntament amb un *cippus* commemoratiu que es va reutilitzar com a *stipes* o basament de la *mensa* (Nolla, Tremoleda (ed.) 2015, 140-141, fig. 139), de la mateixa manera com a Santa Margarida s'han trobat fragments d'un altre *cippus* dedicat als Lars públics provinent d'un temple del fòrum per fer a mateixa funció.

Encara coneixem un altre cas de relleu romà reaprofitat com a taula d'altar, ens referim a la peça de grans dimensions procedent de l'església de Sant Joan Ses Closes o del Erms, molt propera a Castelló d'Empúries.

Si ens centrem en un altre cas ben proper, ens hem de referir a la gran peça que està encastada a la paret i corona la porta de l'església de Sant Martí d'Empúries, escrita en dues peces, rectangulars (Cobos, Tremoleda, Vega 2010, 56-59). No podem saber si es tracta també d'una peça escultòrica reaprofitada perquè no es veu el revers, però és el paral·lel més pròxim a la inscripció de Sant Feliu de la Garriga, com veurem més endavant. La inscripció recorda el comte Gausfred per haver estat l'artífex de la reconstrucció de l'església de Sant Martí l'any 926 (Carbonell 1492, fol. 50v, a Cobos, Tremoleda 2020, núm. 623, p. 186; Pujades 1831, XIII, I, 10; Villanueva, XV, 24-27; Badia 1990, 466-468; 2008, 124; Almagro 1948, 2-8; 1951, 134-135; Badia 1978, 135; De Santiago 2003, 310-311, lèm. XVIII; Aquilué, Burés 1999, 427; Aquilué, Santos 2007, 40; Cobos, Tremoleda, Vega 2000, 56). Sabem pel Cartoral de Carlemany que existia una basílica a l'interior del recinte urbà ja l'any 842, on es guardaven les relíquies de Sant Martí de Tours. El temple devia haver estat malmenat en una de les múltiples invasions que assolaren la primigènia capital del comtat, qui sap si durant la invasió normanda del 858-59 o potser per la incursió hongaresa que tingué lloc en algun moment entre els anys 915 i 926 (Balanyà 1981, 129).

Aquest tipus d'inscripció, on es fa constar la reconstrucció o edificació d'un temple, no és un cas aïllat, sinó que té una altra expressió en una altra làpida molt propera en l'espai i en el temps: la de Santa Maria de Roses, del segle *x*, que també fa referència a la reconstrucció de l'església, ara per part del comte Sunyer.

Es tracta d'una inscripció sobre marbre blanc (44,5 x 61 x 10 cm), reaprofitada a partir d'una ara paleocristiana (Cobos, Tremoleda 2009, 34 i 140-141). Aquesta peça tradicionalment ha estat datada entre el 945 i el 951 (Palol 1946, 273- 278; Badia 1981, 246; De Santiago 2003, 315-316, ja que s'havia considerat que el Sunyer que apareix a l'epígraf era el comte de Barcelona. En un estudi sobre el temple de Roses, Hug Palou sotmetia a crítica els textos dels segles *x* i *xi* que s'hi referien (Palou 1991, 33-53) i deixava clar que s'havia seguit sempre la proposta del primer estudi de Pere de Palol, tot i que mantenia la data de 948-950/951. L'escrit que defensa obertament la identitat del comte Sunyer com a Sunyer II d'Empúries han estat E. Canal i J. M. Nolla, on proposen una data entorn el 909 per a la consagració de l'església (Canal, Nolla 2009, 98-105), tot i que el primer en plantejar aquesta atribució fou Ramon Martí (1997), raó per la qual nosaltres ens

acollim a aquesta datació del 909 (Cobos, Tremoleda 2009, 34), sustentada també per una grafia romànica antiga.

És interessant apuntar també que el text fa referència a la construcció de l'església *a fundamentis*, gràcies a la iniciativa del comte Sunyer d'Empúries, el qual, per tal de guanyar-se el cel, va decidir retirar-se de la vida mundana i lliurar-se a Crist. La seva dona i fills, seguint el mandat del comte, van tenir cura de dur a terme el propòsit de restauració que van encarregar al sacerdot Argibad, "un home bo i digne, ministre de Crist".

Tots aquests suports antics indiquen que en un període en el qual les comunicacions i intercanvis comercials mediterranis s'han trencat o, com a mínim, no tenen la fluïdesa que tenien a l'Antiguitat, que no hi ha possibilitats d'adquirir materials nobles, s'opta per la solució més fàcil: recuperar i reciclar peces de marbre de la ciutat abandonada d'Empúries, per a la qual cosa no cal fer despeses i, en canvi, aconsegueixen a la perfecció una segona vida que ja van tenir algunes en l'antiguitat tardana, a partir del segle V, sobretot com a mobiliari litúrgic i que cinc-cents anys més tard seran usats com a suport epigràfic dels comtes.

La inscripció

El fragment epigràfic procedent de Sant Feliu de la Garriga (Viladamat) és una inscripció monumental sobre marbre que data de l'any 943. Mesura 43 cm d'amplada per 35 cm d'alçada i un gruix irregular d'entorn els 8 cm. El camp epigràfic correspon, per tant, al mateix fragment de marbre, sense deixar marges o motlures. No s'observa la pauta. Malgrat això, sí que podem veure com a la banda esquerra, l'inici dels versos està justificat. És interessant fer notar que malgrat la forma irregular del fragment sobre el qual es va gravar la inscripció correspon a la forma original de la peça,¹⁰ ja que es conserva tot el text de la inscripció adaptat a la irregularitat de la forma del fragment. El text està escrit en llatí versificat (hexàmetres) i ocupa 9 línies de text. El tipus de lletra amb el qual està escrit és capital romànica. La mida de les lletres no és regular, en les 8 primeres oscil·la entre els 2 i 1,5 cm d'alçada i en la darrera línia, que són molt més petites, mesuren 0,82 cm. No s'observa l'ús d'interpunció.

Les dades paleogràfiques més ressenyables serien l'ús d'una capital romànica amb les lletres marcades amb àpex, molt angulara, però molt menys que la de Sant Martí. L'ús de la A sense barra horitzontal, la combinació de les E angulars amb les arrodonides, nexes i lletres col·locades a l'interior d'altres i l'ús de l'abreviatura en forma d'omega (Fig. 4 i 5).

---

10. El text es conserva íntegre, excepte una petita pèrdua de material a l'extrem superior dret que va afectar el final de la primera línia, de la qual s'han perdut les tres darreres i part de les dues anteriors.

Figura 4. Aspecte de l'anvers de la inscripció (Daniel Punseti).

Figura 5. Calc de la inscripció (Joaquim Tremoleda).

Transcripció:

AVLA IACEBAT HEC LONGIS NEGLECTA RV[INIS]
 NNE FELICIS DVDVM SACRATA BEATI
 CV TER TRECENTOS QVATR DENIS TRES QVOQ ADITOS
 CORPOREOS IHS ANNOS XPS ABERET
 CEPERAT ANNIS TER QVINIS INDICIO VOLVI
 TVNC SCDS HANC DVRANDVS NNE MELIVS // RENOVAVIT.
 IN HOC SEPVLCRV IDE IPSE TVMVLATVS QVIES//CIT
 INNOSCAT DELICTA REQIE DETQ BEATA

AM

La podem desenvolupar de la manera següent i amb la disposició mètrica:

Aula iacebat hec longis neglecta ruinis (DSSS DS)
 nomine Felicis dudum sacrata beati. (DSSS DS)
 Cum ter trecentos quator denis tres quoque aditos (SSDD DS)
 corporeos Ihesus annos Christus aberet. (DSSS DS)¹¹
 Ceperat annis ter quinis indicio volvi. (DSSS DS)
 Tunc sacerdos hanc Durandus nomine melius renovavit (DDDD DS)¹²
 in hoc sepulcrum idem ipse tumulatus quiescit. (SSDD DS)¹³
 Innoscat delicta requiem detque beatam. (SSDS DS)¹⁴
 Amen.

La traducció que proposem és aquesta:

Aquest temple jeia abandonat en ruïnes feia temps,
 consagrat al nom de Sant Feliu.
 Quan Jesucrist hauria tingut, comptant en anys corporis,
 tres vegades tres-cents, quatre vegades deu i afegint-hi tres.
 La indicció començava a comptar tres vegades cinc.
 Aleshores el sacerdot, de nom Durand, la va renovar millor.
 Ell mateix reposa enterrat en aquest sepulcre.
 Perdoni els seus pecats i li doni un benaurat repòs.
 Amén.

Malgrat que la inscripció de Sant Feliu de la Garriga data de tretze anys més tard, és una còpia quasi idèntica de la lauda sepulcral del comte Gausbert d'Empúries, de l'any 926 (Cobos, Tremoleda, Vega 2000, 56-59), però a diferència d'aquesta, que té 11 versos, la de Sant Feliu s'ha reduït a 8. També podem dir que el text dedicat a Gausbert és escrit en hexàmetres que respecten l'escansió clàssica, així com també la de Sant Feliu, tot i que en el sisè, no es respecta el nombre de síl·labes.

A part de les diferències que hem anotat, com a comentari general podem dir que tot apunta que el lapidari de la peça s'ha saltat algunes línies (probablement per l'error de còpia conegut com "salt d'igual a igual"), a no ser que aquesta datació s'excloués de manera voluntària per corroborar i fer visible la independència administrativa de les dinasties carolíngies, instada probablement pel propi comte, en aquest cas Gausfred, fill de l'anterior. Si això fos així, és molt probable que aquest fos el primer document epigràfic en la qual es constata i es fa pública obertament aquesta independència.

11. A la inscripció emporitana *aberet* s'escriu amb *h* inicial.

12. Aquest vers no respon a l'escansió mètrica clàssica.

13. *Sepulcrum* està en acusatiu i hauria d'estar en ablatiu (*sepulcro*).

14. A la làpida de Sant Martí d'Empúries, posa *ignoscat*.

Darrera la cinquena línia acabada en VOLVI, creiem que falta la datació pels reis de França. Si tenim en compte que la lauda és del 943, el rei que governava era Lluís IV (936-954), fill de Carles II el Simple. És probable que el text que correspondria fos semblant a aquest: BISQVE QVATVOR LVDOVICVS REGNABAT IN ANNIS, o sigui el rei Lluís governava en el seu vuitè any. El text de Gausfred d'Empúries diu: BISQVE QVATERDENIS KAROLVS REGNABAT IN ANNIS.

Després de la línia 6, acabada en RENOVAVIT faltaria una línia (o dues) amb la indicació de la data de la mort en dia i mes, tal com trobem a la làpida de Sant Martí d'Empúries, tot i que no ho podem afirmar amb certesa. Sí que és més que probable que darrera la línia 7, acabada amb QVIESCIT, falta una línia amb el subjecte de l'expressió *innoscat delicta* "perdoni els pecats". El text d'Empúries aquí diu: HVNC PATER ET NATVS PARIT QVOQVE SPIRITVS ALMVS, IGNOSCAT DELICTA, o sigui "Que el Pare, el Fill i també l'Esperit vivificant li perdonin els pecats." Si no era aquesta la frase exacta, devia ser alguna fórmula molt semblant. Per facilitar-ne la consulta i la comparació reproduïm la transcripció del text de la làpida de Sant Martí d'Empúries (Cobos, Tremoleda, Vega 2010, 34).

AVLA IACEBAT HEC LONGIS NEGLECTA RVINIS
 NOMINE MARTINI DVDVM SACRATA BEATI · /
 CV TER TRECENTOS BIS DENOS TER QVOQV[E B]INOS ·
 CORPOREOS IHS ANNOS XPS HABERET · /
 COOPERAT ANNIS TER QVINIS INDICIO VOLVI ·
 BI[SQ]VE QVATERDENIS KAROLVS REGNABAT IN ANNIS · /
 TVNC COMES HANC GAVZBERTVS OVANS HEROS RENOVAVIT ·
 S[VN]NERII PROLES ERMENGARDIS DE MATRE NATVS · /
 SEPTEMBRIS IDS PRIDIE FINE BEATO QVIEVIT ·
 HVNC PAT ET NATVS PARIT QVOQ [SP]S ALMVS ·
 IGNOSCAT DELICTA REQIE DETQVE BEATAM AM · /

A part del paral·lelisme evident amb el text de Sant Feliu de la Garriga, aquesta inscripció és el testimoni epigràfic més important de la primera capitalitat comtal emporitana, ja que es refereix al comte Gausbert d'Empúries, que succeí el seu pare Sunyer II. Mentre que aquest va visitar el rei franc per retre-li homenatge, Gausbert ja no ho va fer, la qual cosa indica la independència de la Marca respecte del regne franc. Exercí la dignitat comtal entre els anys 915 i 931. Des del 916 assumí també el comtat de Rosselló a causa de la mort prematura del seu germà Benció. Un tercer fill de Sunyer II, anomenat Elmerad, fou bisbe d'Elna (Sobrequés *et al.* 2003, 167).

CONCLUSIONS

La notícia més important d'aquesta aportació és la troballa real de la inscripció procedent de Sant Feliu de la Garriga, citada per diverses fonts històriques i que fins avui s'havia considerat perduda. Cal dir també que la seva conservació permet transcriure el text complet i fer-ho de manera fiable, ja que la lectura és clara i no conté llacunes ni espais il·legibles.

A partir d'aquest punt podem aclarir definitivament diversos aspectes que havien estat qüestionats pels estudiosos, a la llum de la informació limitada de la qual es disposava. En primer lloc, com en efecte havia deduït Badia, es tracta d'una sola inscripció que havia estat vista amb ulls diferents per part del notari i arxiver Bernat Josep Llobet i per Jeroni Pujades, que en treuen la informació que els interessava a escala particular.

Un altre punt que volem assenyalar és que no sembla gens raonable dubtar de la veracitat del testimoni del cronista Jeroni Pujades, per bé que actualment diversos estudiosos hipercrítics sovint posen en qüestió la validesa del seu testimoni al·ludint no se sap ben bé quins obscurs interessos –que possiblement només existeixen en el seu cap– hauria tingut el personatge per inventar o falsificar inscripcions que ell encara va poder documentar presencialment. Sí que és veritat, però, que en aquest cas Pujades interpreta a partir del text de la inscripció, potser per precipitació, que van existir dues reedificacions de l'església de Sant Feliu fetes pel mateix Durand. És clar que aquesta possibilitat no apareix per enlloc, la inscripció ho resol amb un escuet *longis neglecta ruinis* i no dona cap més detall que permeti pensar que s'hi feren dues restauracions successives.

Sembla clar que el model que segueix el text de Sant Feliu està inspirat en el de Sant Martí que, sens dubte, es conservava i seria visible. Per altra banda, tindria tota la lògica, ja que commemoraven dues reconstruccions motivades per les mateixes accions de devastació.

La inscripció de Sant Feliu conté tres dades fonamentals: 1. Que l'església dedicada a Sant Feliu estava en ruïnes de feia temps; 2. Que la datació correspon a l'any 943, aportada per la data després de Crist i per la indicció, mentre que, a diferència de la de Sant Martí, no hi ha la datació a partir del rei de França que, ja hem explicat que es podria deure a un error de còpia del lapidari, conegut com "salt d'igual a igual", que s'ha saltat algunes línies, o bé, a la voluntat expressa de voler comptar a partir del regnat de França com una indicció de la independència del comtat d'Empúries respecte de la monarquia franca; 3. Finalment, que l'obra fou duta a terme per un sacerdot de nom Durand, que fou enterrat en el lloc.

BIBLIOGRAFIA

- AGUSTÍ, B., "Sant Feliu de la Garriga (Viladamat, Alt Empordà)", *Desenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Arbúcies, (2010), 451-454.
- AQUILLUÉ, X.; BURÉS, L., "11. L'Empúries del període medieval", X. AQUILLUÉ (Dir.), *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual*, Monografies Emporitanes 9, Girona, (1999), 423-448.
- AQUILLUÉ, X.; SANTOS, M., "L'església emporitana en època carolíngia", *El cristianisme a Empúries: dels orígens a l'Església actual*, (2007), 39-41.
- ALMAGRO, M., "Las lápidas de la iglesia de San Martín de Ampurias", *Analecta sacra tarraconensia*, (1948), 139-151.
- ALMAGRO, M., *Las fuentes escritas referentes a Ampurias*, Monografías Ampuritanas I, Barcelona, 1951.
- BADIA, J., *L'Arquitectura medieval de l'Empordà, I - A Alt Empordà (Agullana - Peralada)*, Diputació Provincial de Girona, 1978.
- BADIA, J., *L'Arquitectura medieval de l'Empordà, II - B Alt Empordà (Pont de Molins - Vilaür)*, Diputació Provincial de Girona, 1981.
- BADIA, J., "El marc històric", *Catalunya romànica VIII. L'Empordà. I*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, (1989), 15-135.
- BADIA, J., "Sant Feliu de la Garriga", *Catalunya romànica IX. L'Empordà. II*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona, (1990), 895-902.
- BALANÀ, P., "Les destruccions de l'Empúries medieval i la capitalitat comtal", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 15, (1981), 125-135.
- BRAMON, D.; LLUCH, R., "De nuevo sobre unos topónimos catalanes escritos por Ibn Hayyan (verano de 935)", *Mots remots. Setze estudis d'història i toponímia catalana*, Girona, Col·lecció Joan Puigbert 1, 2002.
- CANAL, E.; NOLLA, J. M., "La cella memoriae de Roses", F. AICART, J.M. NOLLA, Ll. PALAHÍ (coord.), *L'església vella de Santa Cristina d'Aro. Del monument tardoantic a l'església medieval*, Girona, (2008), 93-105.
- CASAS, J.; BALATEU, S.; SOLER, V., *A l'entorn del Puig Segalar, Albons - Garrigoles - La Tallada d'Empordà - Viladamat*, Guies de Patrimoni Local, 3, Girona, 2005.
- COBOS A.; TREMOLEDA J., *L'Epigrafia medieval dels comtats catalans. I. El comtat de Peralada*, Figueres, 2009.
- COBOS A.; TREMOLEDA J.; VEGA, S., *L'Epigrafia medieval dels comtats catalans. II. El comtat d'Empúries*, Figueres, 2010.
- COBOS A.; TREMOLEDA J., "Pujades i Sant Pere de Rodes: les inscripcions de Tassi i Hildesind", *Butlletí de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona*, LIII, 2011-2012, Barcelona, (2014), 287-306.
- COBOS, A.; TREMOLEDA, J., *Transcripció de la part epigràfica del manuscrit del segle xv de Pere Miquel Carbonell. Transcripció del Ms. 69 de l'ACG*, Documents i Textos, Arxiu Diocesà de Girona, 2020.
- COBOS A.; TREMOLEDA J.; VEGA S., "Gravar el nom dels morts per al record dels vius. L'ossera de Sant Joan de Bellcaire", *El Castell. Revista de Bellcaire d'Empordà* 51, (2013), 14-16.

- COROMINAS, J.M.; MARQUÈS, J., *Catálogo monumental de la provincia de Gerona. Fascículo II. La comarca de Bañolas*, Diputación Provincial de Gerona, 1970.
- GRAU, J.; FREIXA, M.; IBÁÑEZ, S., "Seguiment i excavació arqueològica al camí de Sant Feliu de la Garriga (Viladamat, Alt Empordà)", *Onzenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Girona, (2012), 351-354.
- LLOBET, B. J., *Declaración del árbol de la genealogía y descendencia de los antiquísimos, nobilísimos y excelentísimos vizcondes, condes y duques de Cardona en el Principado de Cataluña*, Barcelona, Antonio Lacavalleria, 1665.
- MARCA, P. de, *Marca hispanica sive limes hispanicus*, Paris, 1688.
- MARTÍ, R. (Estudi i edició), *Col·lecció diplomàtica de la Seu de Girona (817-1100)*, Barcelona, 1997.
- NOLLA J. M.; CASAS, J., "El 'dossier' Àtala i l'ocupació carolíngia de les terres empordaneses", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 52, Figueres, (2021), 195-214.
- NOLLA, J.M.; CASAS, J.; PRAT, M., "El jaciment tardoantic del Camí de Sant Feliu de la Garriga (Viladamat, Alt Empordà)", *Empúries*, 57, Barcelona, (2018), 53-83.
- NOLLA J.M.; BURCH J.; PALAHÍ LL.; AMICH N.M.; CANAL E.; CASAS J.; CASTANYER P.; SAGRERA J.; SUREDA M.; TREMOLEDA J.; VIVÓ D.; VIVO J.; COSTA A.; PRAT M.; SIMÓN J.; VARENNA A., *Baix imperi i antiguitat tardana al sector nord-oriental de la provincia Tarraconensis. De l'adveniment de Dioclecí a la mort de Carlemany (284-814)*, Girona, 2016.
- NOLLA J. M.; TREMOLEDA J.; SAGRERA J.; VIVÓ D.; AMICH N.; BUSCATÓ LL.; PONS LL.; AQUILUÉ X.; CASTANYER P.; SANTOS M.; COBOS A. (2015), A J. M. NOLLA, J. TREMOLEDA (coord), *Empúries a l'antiguitat tardana*, Monografies Emporitanes, 15, 2 vols, Girona, 2015. ISBN obra completa: 978-84-393-9250-7.
- PALOL, P., "Una Lápida medieval de Santa María de Rosas", *Analecta Sacra Tarraconensia* 19, (1946), 273-278.
- PALOU, H., "El temple de Santa Maria de Roses. Noves aportacions als primers documents", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 24, Figueres, (1991), 33-53.
- PUJADES, J., *Corónica Universal del principado de Cataluña*, vol. 13, a cura de Fèlix Torres Amat, Albert Pujol i Pròsper de Bofarull, Barcelona: Imprenta de José Torner, 1831.
- SANTIAGO FERNÁNDEZ, J. de, *La Epigrafía latina medieval en los condados catalanes (815-circ. 1150)*, Madrid: ed. Castellum, 2003.
- SOBREQUÈS, S.; RIERA, S.; ROVIRA, M.; ORDEIG, R. (eds.), *Catalunya carolíngia. Volum V. Els comtats de Girona, Besalú, Empúries i Peralada*, Memòries de la Secció Històrico-Arqueològica LXI, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, (2 vols.), 2003.
- TREMOLEDA J.; COBOS, A., "L'epigrafia", *El monestir de Santa Maria de Roses*, J. BURCH; LL. PALAHÍ (cur.) Guies del patrimoni cultural de Roses. 1, Documenta Universitaria, (2008), 14-15.
- VILLANUEVA, J., *Viage literario a las iglesias de España, (t. XV)*, Madrid: Impremta de la Real Academia de la Historia, 1851.